

עמדות כלפי שילוב תלמידים עם הפרעות התנהגות

במערכת החינוך הרגילה ורמת האמפתיה כלפיהם:

השוואה בין מורים לבין הורים וחברי קבוצת

השווים

נעמה מתיתיהו

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך

בבית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

סוגיית שילובם של תלמידים עם הפרעות התנהגות במערכת החינוך הרגילה מושפעת במידה רבה מיחסן ומעמדותיהן של קבוצות ההתייחסות של תלמידים אלה - תלמידים ללא הפרעות התנהגות (חברי קבוצת השווים), אשר לומדים במערכת החינוך הרגילה ובכיתתם משולב תלמיד עם הפרעת התנהגות, מוריהם והוריהם. מטרת מחקר זה הייתה לבדוק את עמדותיהן של שלוש קבוצות אלה כלפי שילוב תלמידים עם הפרעות התנהגות במערכת החינוך הרגילה וכלפי הפרעות ההתנהגות. גם נערכה השוואה בין רמות האמפתיה של קבוצות אלה כלפי התלמידים המשולבים עם הפרעות התנהגות.

החוק האמריקאי (Individuals with Disabilities Education Act, 1975) ובהמשך גם החוק בישראל (חוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988) סללו את הדרך לתהליך השילוב של תלמידים עם צרכים מיוחדים במערכת החינוך הרגילה. לפי החוק האמריקאי (1975), השאיפה ליצור אינטגרציה בין תלמידים ללא צרכים מיוחדים לבין תלמידים עם צרכים מיוחדים מבוססת על הרעיון שאין לנתק אדם מהסביבה הטבעית שבה הוא חי. בין התלמידים המשולבים, נכללים גם תלמידים עם הפרעת התנהגות. הפרעה זו מאופיינת בהפגנת תוקפנות כלפי האחר, בהרס רכוש האחר באופן מכוון, בהונאה ובהפרה חמורה של חוקים. שילוב תלמידים אלה בכיתה רגילה הוא אתגר משמעותי בעבודה היומיומית של מורים, כפי שעולה במחקרים שונים.

סקירת הספרות מלמדת כי רוב המחקרים בנושא השילוב בחנו עמדות של מורים, הורים או תלמידים ללא צרכים מיוחדים (להלן גם: תלמידים רגילים) כלפי שילוב תלמידים עם חריגויות שונות, כמקשה אחת. לעתים, נערכו מחקרים שהשוו בין חריגויות שונות לבין הפרעת התנהגות, אך הם לא התמקדו בתלמידים עם הפרעות התנהגות. אחד המחקרים הללו בדק עמדות מורים כלפי שילוב ילדים משש קבוצות חריגות שונות, ומצא כי לסוג החריגות יש השפעה על נכונות המורים לשלב תלמידים עם צרכים מיוחדים בכיתה הרגילה (גלובמן וליפשיץ, 2004). לאור כל זאת, מצאתי לנכון להתמקד בעבודה זו בילדים עם הפרעות התנהגות, ולנסות להתחקות אחר יחסה של הסביבה הקולטת כלפי שילובם בחינוך הרגיל.

בשני העשורים האחרונים, נערכו מחקרים רבים על עמדותיהם של אנשי חינוך כלפי שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים. הנחתם הייתה כי עמדותיהם של אנשי חינוך הן גורם מכריע המשפיע על נכונותם לספק את ההזדמנויות החינוכיות המתאימות עבור התלמידים המשולבים ולתרום להצלחת שילובם. בחלק ממחקרים אלה, המורים תמכו בתהליך השילוב, ובחלק אחר - התנגדו לו. עוד נמצא כי נכונות המורים לשלב תלמידים עם הפרעות התנהגות הייתה נמוכה בהשוואה

לנכונותם לשלב תלמידים עם חריגויות אחרות. נערכו גם כמה מחקרים על עמדות הורים לילדים ללא צרכים מיוחדים ועל עמדות תלמידים רגילים כלפי השילוב. בחלקם, ההורים והתלמידים תמכו בשילוב, ובאחרים - התנגדו לו. גם בקרב הורים וגם בקרב תלמידים רגילים, נמצאה בכמה מחקרים נכונות פחותה לשלב תלמידים עם הפרעות התנהגות בהשוואה לשילוב תלמידים עם חריגויות אחרות.

באשר להשוואה בין כל שלוש קבוצות ההתייחסות, סקירת הספרות העלתה כמה מחקרים ספורים שהשוו בין עמדות מורים לבין עמדות הורים לילדים רגילים כלפי שילוב תלמידים עם צרכים מיוחדים. במחקרים אלה, נמצא כי המורים גילו עמדות חיוביות יותר כלפי השילוב מאשר ההורים. עמדות תלמידים רגילים בהשוואה לעמדות המורים ולעמדות ההורים, קיבלו תשומת לב מועטה במחקרים אלה. עד כה, לא נמצאו מחקרים שהשוו בין עמדותיהן של כל שלוש הקבוצות הללו באשר לשילוב תלמידים עם צרכים מיוחדים, תוך התמקדות בתלמידים עם הפרעות התנהגות. מעט מאוד מחקרים בדקו עמדות של מורים, הורים ותלמידים ללא צרכים מיוחדים כלפי הפרעות התנהגות עצמן. בחלק ממחקרים אלה, המורים נטו לדרג את חומרתן של הפרעות ההתנהגות בדרגת החומרה הגבוהה ביותר, ואילו באחרים, ההורים הם אלה שהכי החמירו מבין שלוש הקבוצות. בכל המחקרים הללו, התלמידים הרגילים תפסו הפרעות אלה במידת החומרה הנמוכה ביותר בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות.

היות שידוע כי לרמת האמפתיה יש השפעה על עמדתו והתנהגותו של הפרט כלפי האחר, נבדקה במחקר זה גם רמת האמפתיה בקרב שלוש קבוצות ההתייחסות כלפי תלמידים משולבים עם הפרעות התנהגות. גם כאן, לא נמצא מחקר מקיף שהשווה משתנה זה בין שלוש קבוצות ההתייחסות. אולם, כאמור, כן נמצאה במחקרים השפעה חיובית של רגש האמפתיה על עמדתו של הפרט כלפי האחר. לכן, הנחתי כי משתנה זה יתנהג באופן דומה לעמדות של שלוש קבוצות ההתייחסות כלפי שילוב תלמידים עם הפרעות התנהגות. כלומר, מי שיחזיק בעמדות חיוביות יותר כלפי השילוב יביע גם אמפתיה גבוהה יותר כלפי התלמידים המשולבים. כמו כן, מחקרים הראו כי האמפתיה היא רכיב מרכזי ויסודי בעבודת המורה. לכן הנחתי שמורים יהיו אמפתיים יותר כלפי התלמידים המשולבים מאשר הורים לילדים ללא צרכים מיוחדים.

לאור כל זאת, נבדקו במחקר שלוש השערות ושלוש שאלות מחקר מרכזיות: א. עמדות המורים כלפי שילוב תלמידים עם הפרעות התנהגות תהיינה חיוביות יותר מאשר עמדות ההורים. בהקשר זה, נבדק גם היחס בין עמדותיהם של התלמידים הרגילים לבין העמדות של המורים ושל ההורים; ב. המורים וההורים יתפסו הפרעות התנהגות של תלמידים משולבים כחמורות יותר

מאשר התלמידים הרגילים. בהקשר זה, נבדק גם היחס בין תפיסת החומרה של המורים לזו של ההורים; ג. רמת האמפתיה של המורים כלפי תלמידים משולבים עם הפרעות התנהגות תהיה גבוהה יותר מרמת האמפתיה של ההורים. בהקשר זה, נבדק גם היחס בין רמת האמפתיה של התלמידים הרגילים לבין זו של המורים ושל ההורים.

מדגם המחקר כלל ארבעה בתי-ספר משלבים במחוז מרכז. בכל בית-ספר, נדגמה כיתה (משכבת כיתות ה' או ז') שבה משולב תלמיד עם הפרעת התנהגות. מדגם המחקר כלל 82 מורים ממערכת החינוך הרגילה, 89 הורים לילדים ללא הפרעות התנהגות ו-88 תלמידים הלומדים במערכת החינוך הרגילה אשר בכיתתם משולב תלמיד עם הפרעת התנהגות. למשתתפים הועברו: שאלון פרטים אישיים, שאלון "עמדות כלפי שילוב הילד בעל הצרכים המיוחדים", שאלון "הערכת התנהגות ילדים" ושאלון "אמפתיה".

ממצאי המחקר לא איששו את השערת המחקר הראשונה: עמדות המורים כלפי שילוב ילדים עם הפרעת התנהגות היו שליליות יותר מעמדות ההורים. המורים, האמונים על יישום תהליך השילוב והצלחתו, סברו כי הם אינם בעלי הכשרה מספקת וכי הכיתה הרגילה אינה נותנת מענה הולם לצורכי התלמידים המשולבים. עוד נמצא כי עמדות התלמידים הרגילים כלפי שילוב ילדים עם הפרעות התנהגות היו חיוביות יותר מאשר עמדות המורים. התלמידים הרגילים הראו פתיחות רבה יותר באשר לשילוב תלמידים עם הפרעות התנהגות וראו את ההשפעה החיובית של השילוב עליהם עצמם ועל התלמידים המשולבים. כמו כן, נמצא כי עמדות התלמידים הרגילים כלפי שילוב ילדים עם הפרעות התנהגות היו חיוביות יותר מאשר עמדות ההורים. ייתכן שההורים דאגו שמא קשיי התלמידים המשולבים ישפיעו לרעה על היחס שילדם יקבל ממוריו.

ממצאי המחקר איששו באופן חלקי את השערת המחקר השנייה: נמצא כי הורים תפסו התנהגות אלימה ותוקפנית כחמורה יותר מאיך שהתלמידים הרגילים תפסו אותה. ייתכן שההורים, האמונים על שלום ילדיהם, חששו יותר מהתנהגות תוקפנית של התלמידים המשולבים עם הפרעות ההתנהגות. כמו כן, נמצא כי מורים תפסו הפרעות קשב וריכוז כחמורות יותר בהשוואה לתפיסת התלמידים הרגילים. ייתכן שהמורים, האחראים על הישגי התלמידים, חששו יותר מהשפעת התלמידים המשולבים עם הפרעות ההתנהגות, שחלקם סובלים גם מקשיי קשב וריכוז, על שגרת הלמידה ואיכותה. עם זאת, בניגוד לכיוון שהוצע בהשערה השנייה, נמצא כי התלמידים הרגילים תפסו את הקשיים הרגשיים כחמורים יותר בהשוואה לתפיסת המורים. ייתכן כי הם התקשו להבין ולהכיל את הקשיים הרגשיים של התלמידים המשולבים, שכן ידוע כי לצעירים ישנן יכולות אמפתיות מפותחות פחות מאשר למבוגרים. עוד נמצא כי המורים תפסו את הפרעות הקשב והריכוז

של התלמידים המשולבים כחמורות יותר בהשוואה לתפיסת ההורים. ייתכן כי בהשוואה להורים, המורים, שכאמור אחראים על הישגי התלמידים, דאגו וחששו יותר מההשפעות של התלמידים המשולבים על איכות הלמידה. ייתכן שגם דאגו יותר מההשפעות של הפרעת הקשב והריכוז על אוירת הלימודים בכיתה בשל ניסיונם היומיומי והיכרותם מקרוב עם הפרעה זו.

ממצאי המחקר הצביעו על אישוש חלקי של השערת המחקר השלישית: נמצא כי רמת האמפתיה של המורים כלפי התלמיד המשולב עם הפרעת ההתנהגות הייתה גבוהה מרמת האמפתיה של ההורים. הסבר אפשרי לכך הוא שההוראה הוא מקצוע הדורש אמפתיה. כמו כן, ייתכן שבשל העובדה שהמורים נמצאים עם התלמידים המשולבים במגע יומיומי, הם יצרו עמם קשר בין-אישי, שאפשר להם להביע כלפיהם אמפתיה. עוד נמצא כי רמות האמפתיה של המורים ושל ההורים כלפי התלמיד המשולב עם הפרעת ההתנהגות היו גבוהות יותר מאשר רמת האמפתיה של התלמידים הרגילים. ממצאים אלו ניתן להסביר באמצעות מחקרים שכאמור הראו כי למבוגרים ישנן יכולות אמפתיות מפותחות יותר.

המסקנה שעלתה מהמחקר מדגישה את הצורך המהותי להתבונן על תהליך השילוב מנקודת מבטה הייחודית של כל אחת משלוש הקבוצות הקולטות ולתת מענה לקשיים שכל קבוצה כזו חווה בתהליך השילוב של ילדים אלה. המחקר גם חידד והדגיש את החשיבות של טיפוח האמפתיה בקרב הקבוצות הקולטות (בעיקר בקרב הורים ותלמידים רגילים) כלפי תלמידים משולבים עם הפרעות התנהגות. אנו מניחים כי יישום המלצות אלה יביא לעמדות חיוביות יותר כלפי שילוב ילדים עם הפרעות התנהגות בחינוך הרגיל בקרב קבוצות ההתייחסות המעורבות בשילוב ובכך גם יביא לסיכוי טוב יותר להצלחתו. על קובעי המדיניות החינוכית ומנהלים בבתי-ספר משלבים לתת את הדעת לסוגיית העמדות והאמפתיה של שלוש קבוצות קולטות אלה.